

K TEORIJI MEĐUNARODNE POLITIKE HANSA J. MORGENTHAUA

Petar Popović

Fakultet političkih znanosti
Sveučilišta u Zagrebu
E-mail: petar.popovic@fpzg.hr

DOI: 10.20901/an.14.08
Pregledni rad
Prihvaćeno: ožujak 2018.

Sažetak Hans J. Morgenthau, utemeljitelj realističke teorije međunarodne politike četrdesetih godina 20. stoljeća, donedavno se smatrao pozitivističkim teoretičarom "tvrde" politike moći u međunarodnoj politici. No sve veći akademski interes za njegovo djelo posljednjih godina pokazao je kako je riječ o kompleksnom misliocu koji je ponajprije teoretičar politike. U ovome rada autor prikazuje Morgenthauovu političku teoriju i njezine temeljne pojmove u trima razdobljima njihova razvoja: do Drugoga svjetskog rata, od kraja rata do šezdesetih godina i poslije šezdesetih. Posebno se osvrćući na glavne studije iz svakoga od tih razdoblja, autor nastoji dokazati da je svrha Morgenthauove teorije međunarodne politike bio pokušaj da se politika i političko konstituiraju kao odgovor na duboku društvenu i političku krizu modernog Zapada. Njegova realistička teorija međunarodne politike nije samo akademski pothvat nego i svojevrsan politički projekt.

Ključne riječi Morgenthau, međunarodna politika, političko, moć, interes

Hans J. Morgenthau (1904-1980) neosporno je najznačajniji utemeljitelj discipline međunarodnih odnosa.¹ O njemu se u hrvatskoj politološkoj literaturi uglavnom pisalo u sklopu općih pregleda realističke škole mišljenja u teorijama međunarodnih odnosa (Ibler 1971; Vukadinović 2004, 2005; Popović 2012; Jović 2013; Lazović 2013; Jolić

2013). Njegovo se djelo obično interpretira kroz znani spis *Politika među nacijama: borba za moć i mir* (1948) koje je postavilo temelje političkog realizma. Polazišna osnova političkog realizma sadržana je u načelu "interesa shvaćenoga u kategoriji moći" (Morgenthau 2006: 5). To načelo služi kao "putokaz" ne samo u razumijevanju kompleksnosti međunarodne politike, nego ponajprije u sposobnosti mišljenja politike kao takve. Morgenthau (2006: 29) tvrdi da je "međunarodna politika, kao i svaka druga politika, borba za moć". Ta će studija sljedećih desetljeća obilježiti autora kao teoretičara tvrdog realizma i politike moći, koji nudi formalnu sliku jednolične logike međunarodne politike koja je

¹ Kao njemački Židov, Morgenthau je neposredno prije nacističkog preuzimanja vlasti 1933. emigrirao iz Njemačke. Neko je vrijeme boravio u Švicarskoj i Španjolskoj da bi se 1937. nastanio u SAD-u. Predavao je na nekoliko sveučilišta, ali je većinu radnog vijeka proveo na Sveučilištu u Chicagu (1943-1971), gdje je surađivao s Hannah Arendt, Leom Straussom i drugima. Dvije nezaobilazne Morgenthauove biografije napisali su Frei (2001) i Scheuerman (2009).

uvjetovana egoističnima i proračunatim nagonima za stjecanjem moći.

No Morgenthau je i danas klasik koji nudi odgovore na najprijepornija pitanja o stanju discipline međunarodnih odnosa i njezine sposobnosti da objasni suvremenu međunarodnu politiku. Njegova su djela u posljednjih desetak godina pobudila poseban interes istraživača međunarodnih odnosa (Peterson 1999; Lebow 2003; Molloy 2004; Williams 2005, 2007; Bell 2009; Neascu 2009; Jütersonke 2010; Behr i Rösch 2013; Rösch 2013, Navari 2017). Rezultat je toga istraživačkog pothvata trojak. Prvo, osporena je općeprihvaćena akademska predodžba o Morgenthauu kao doktrinarnom zagovorniku politike moći. Drugo, otkrivena su njegova manje poznata djela, kako iz međuratnog razdoblja tako i iz šezdesetih godina, koja pokazuju da je riječ o političkom misliocu koji je svoju teoriju međunarodne politike izveo kao sintezu određenih europskih škola mišljenja u filozofiji, političkoj teoriji, sociologiji i pravu.² Time nije bačeno novo svjetlo samo na Morgenthaua kao teoretičara međunarodne politike nego, i to ponajviše, na njegovu političku teoriju koja odgovara suvremenim propitivanjima političke znanosti te upućuje na promišljanje mogućnosti rekonstitucije politike kao autonomne sfere javnog prostora. Treće, u traganju za bitnim kategorijama koje "otkrivaju" polje politike i omogućuju njezino razumijevanje, njegova nas misao "vraća" na stare teme politike i političkoga, politič-

² O intelektualnim utjecajima na razvoj svoje teorije međunarodne politike svjedočio je sam Morgenthau kada je u razgovoru za jedan američki časopis 1967. sastavio popis knjiga koje su presudno utjecale na oblikovanje njegove političke misli: *Ljudsko stanje* Hannah Arendt, Aristotelova *Politika*, Carrova *Dvadesetogodišnja kriza*, Hamiltonovi *Federalistički spisi*, Platonova *Gozba*, Pascalove *Misli*, Niebuhrova *Priroda i sudbina čovjeka* te Weberovi politički spisi i Nietzscheova filozofska djela.

ke konstitucije suverenosti i identiteta, te otvara pitanje granica politike kao moći i dimenzije razumijevanja ljudske slobode, demokracije, kulture itd.

Te su dimenzije vidljive iz perspektive njegova cjelovitog djela nastaloga u svim trima razdobljima razvoja. Ambicija ovog rada nije da prikaže cijeli Morgenthauov opus nego da naznači njegove glavne ideje do Drugoga svjetskog rata, s naglaskom na spis *Pojam političkoga* (1933), neposredno poslije Drugoga svjetskog rata, s naglaskom na studiju *Politika među nacijama* (1948), te šezdesetih godina 20. stoljeća, s naglaskom na studiju *Svrha američke politike* (1960). Nedavno probuđeni interes za djela ovog autora u inozemstvu nije slučajan i treba ga razumjeti u kontekstu krize suvremenog svijeta, ali i krize političke teorije.³ Time se nastoji istaknuti kako pristupi i ideje koji su obilježili pojedine faze razvoja njegova mišljenja, ali i njegova kritičkog razumijevanja pojedinih pojmova, omogućuju mišljenje politike u suvremenoj epohi.

I.

U prvoj međuratnoj fazi, Morgenthauova politička misao počinje se razvijati s određenjem pojma političkoga u članku *La Notion du Politique*, koji je napisao tijekom svoga kratkog boravka u Ženevi 1933.⁴ Članak je nastao u sklo-

³ Ta se kriza posebno odražava na disciplinu međunarodnih odnosa, koja se još uvijek oslanja na modernu paradigmu usredotočenu na suverenost i moć nacionalnih država kao kompaktnih teritorijalnih jedinica međunarodnog sustava koje polažu isključivo pravo na legitimnu uporabu sile. O kritici dominantnih pravaca neorealizma i neoliberalizma u disciplini međunarodnih odnosa v. Ashley (1987), George (1994) i Linklater (2001).

⁴ Spis je kompilacija pojedinih dijelova Morgenthauove doktorske disertacije *Die Internationale Rechtspflege: ihr Wesen und ihre Grenzen* (1929).

pu njemačke akademske rasprave o naciji o državi (*Staatslehre*), koja je počela potkraj 19. stoljeća. U središtu rasprave bila je napetost između prava i politike. U znanosti o međunarodnom pravu i teoriji pravnih sporova ona se izražavala u dvojbi o usklađivanju volje države kao subjekta s pravnim poretkom i njezinim obvezama u međunarodnoj sferi gdje nema središnjega pravnog autoriteta (Koskeniemi 2004, 2005; Jütersonke 2010). Morgenthauovo upuštanje u političku teoriju ponajviše je potaknulo to što su apstraktna načela pozitivnog prava, koja zbog svoje statične prirode nisu odgovarala društvenoj zbilji, u primjeni bila neučinkovita. Stoga uvodi pojam političkoga kao analitički okvir za kritički pristup razumijevanju dinamične prirode međudržavnih odnosa i mogućnosti reforme međunarodnoga pravnog poretka.

Prvi korak bilo je osporavanje ondašnje dominantne pravne doktrine koja je međudržavne sporove dijelila u dvije kategorije: na bitno političke sporove vezane za čast i vitalne interese države i na nepolitičke predmete za koje je mjerodavno međunarodno pravo (trgovina, međunarodna plovidba itd.). Morgenthau (2012: 97) otklanja tu načelnu podjelu ustvrdivši da političko i pravno nisu oprečni pojmovi. Opreka političkome jest nepolitičko, a ne pravno, a "pravno može biti kako političke tako i nepolitičke prirode". Tako je ukazao na to da nadležnost prava za određene predmete međudržavnog sporenja ovisi o povjerenju suprotstavljenih strana u međunarodni pravni sustav i njihovoj volji da svoj predmet predaju u nadležnost pravnih institucija. Hoće li određeni spor biti političkoga ili pravnog karaktera ovisi, kako kaže Koskeniemi (2005: 613), o "strategiji aktera". Morgenthau tako upućuje na društvenu zbilju kao preduvjet razmatranja i razumijevanja i pravnoga i političkoga.

Iako razlikuje političko od nepolitičkoga, podjela na političke i nepolitičke predmete nije strogo zadana. Svaki predmet može poprimiti političku prirodu. Drugim riječima, područje političkoga nema trajno određen sadržaj koji bi ga činilo posebnim u odnosu prema drugim sferama. Naprotiv, političko je "kvaliteta", svojevrsan "tonalitet", koji može u određenim okolnostima biti pridodan bilo kojemu objektu (2012: 100-101).⁵ Po svojem karakteru, političko je potencijalno i iskazuje se ovisno o situaciji. Kako bi se dobio uvid u situaciju u kojoj određeni objekt poprima politički karakter, autor uvodi novi kriterij pomoću kojega bi se utvrdilo kada određeni objekt poprima kvalitetu političkoga. Trenutak pojave političkoga "temelji se na *stupnju intenziteta* koji nastaje u vezi između objekta državnog djelovanja i države same" (2012: 102).⁶

⁵ U doktorskoj disertaciji Morgenthau (1929: 67) koristi i izraz *Farben* (boje) kako bi opisao kvalitetu ili tonalitet trenutka u kojemu određeni predmet poprima karakter političkoga.

⁶ Kriterij intenziteta izazvao je stanovite prijepore. U svojem članku *Pojam političkoga* (1932) upotrijebio ga je Carl Schmitt, kada je rekao da političko "ne opisuje vlastito stvarno područje, nego samo *stupanj intenziteta* asocijacije i disocijacije ljudi..." (2007: 77). Morgenthau je u kasnijemu biografskom zapisu tvrdio da ga je Schmitt plagirao, budući da se intenzitet ne pojavljuje u prvom izdanju njegova članka 1927. Morgenthau tvrdi da je on prvi ustanovio taj kriterij u svojoj disertaciji 1929, koju je Schmitt dobio na uvid. To je izazvalo veliku pozornost suvremenih interpretatora Morgenthauova djela, ali tek je Jütersonke (2010: 66) ustvrdio da je rasprava o mogućem plagijatu bespredmetna. Naime, George Jellinek u svojoj je poznatoj studiji *Allgemeine Staatslehre* upotrijebio gotovo jednaku definiciju intenziteta kao kriterija, a intenzitet se kao kriterij udruživanja ili razdruživanja pojavljuje i u radovima Jamesa Goldsmitha. Intenzitet se pojavljuje i u radovima Carla Bilfingera, koji je nazočio prvome i jedinom susretu Schmitta i Morgenthaua 1929. Dakle, i Schmitt i

Analiza intenziteta može pokazati kada se u društvenim odnosima stvara političko djelovanje, ali ne može točno izmjeriti njegov stupanj. Naime, intenzitet pripada domeni "osjećaja" (2012: 102). Stoga se kriterij intenziteta, u biti, ne odnosi na društvo u strukturnome ili institucionalnom smislu nego na antropologiju.⁷ Kada u danima društvenim uvjetima u svim oblicima društvenih organizacija – od obitelji do države – odnosi postaju političkima, "volja za moć njihov je temeljni psihološki čimbenik" (Morgenthau 2012: 106). Politika je isključivo društveni fenomen, ali motivi, ideje i vrijednosti koje čovjek unosi u politički prostor imaju ishodište u dubini ljudske psihe (Frei 2001: 124-125). Budući da je intenzitet nemoguće izmjeriti, istraživači međunarodne politike raspolažu s istraživačkim podacima koje tek treba "osvijetliti" kako bi se utvrdili određeni obrasci ponašanja. U međunarodnoj politici težnja za moći potvrđuje se u tri različita oblika ili obrasca, koji su kategorizirani kao idealni tipovi, a koji se mogu izraziti kao "zadržavanje moći, povećavanje moći ili demonstracija moći" (2012: 106).⁸

Morgenthau su bili upoznati s konceptom intenziteta pa je Morgenthau, u najmanju ruku, potaknuo Schmitta da preispita svoje izvorno poimanje političkoga.

⁷ Riječ je o Morgenthauovim komentarima suvremene psihologije, sociologije i filozofije. Njegovo se mišljenje o ljudskoj prirodi kao ishodištu politike iščitava iz neobjavljenog rada *Über die Herkunft des Politischen aus dem Wesen der Menschen* (1930), kao i iz kasnijeg eseja *Love and Power* (Ljubav i moć) (1962). O utjecaju Nietzschea na Morgenthaua v. Peterson (1999), a o utjecaju Freuda Schuett (2010).

⁸ "Zadržavanje moći" karakterizira države *statusa quo* koje žele održati postojeću strukturu moći; "povećavanje moći" karakterizira *revizionističke* države koje remete postojeće stanje kako bi prigrabile više moći i preuredile strukturu u svoju korist, a "demonstracija moći" karakterizira države koje, neovisno o tome žele li zadržati ili

Budući da politika nema sebi svojstven objekt interesa, nego političkim može postati svaki objekt gdje se sudaraju težnje za moći i suprotstavljeni interesi, politička je sfera po prirodi neograničena. Od drugih sfera – prava, ekonomije, etike itd. – razlikuje je objekt težnje za moći. Dok je, primjerice, ekonomistu objekt težnje bogatstvo, a umjetnika izražavanje vlastitih misli i osjećaje, u politici je objekt težnje čovjeka drugi čovjek.⁹ Frei (2001: 126-127) tvrdi da se to određenje može tumačiti "na stotine načina". Težnju za moći treba razumjeti kao analitički okvir unutar kojega se u politici promatra sposobnost društvene kontrole, odnosno mogućnost "pojedince da utječe na psihu pojedinca" u najširem smislu. Određenjem pojma političkoga Morgenthau je postavio temelje za konstituciju politike kao autonomne sfere koja ima vlastitu logiku. Drugim riječima, sfera politike ne može se analizirati i objasniti znanstvenim pristupima i metodama drugih disciplina, ponajprije pravnima i ekonomskim modelima. Kritika pozitivnoga međunarodnog prava u *Pojmu političkoga* upućuje na to da politika ima vlastitu logiku, logiku moći,

povećati svoju moć, vode politiku prestiža. Morgenthauova analitička formulacija svojevrсна je sistematizacija elemenata iz Weberova glasovitog predavanja *Politika kao poziv*: "Ako se za neko pitanje kaže: to je 'političko' pitanje, za nekog ministra ili službenika: to je 'politički' službenik, za neku odluku: to je 'politički' motivirana odluka, onda se uvijek misli: interesi raspodjele, održanja i pomicanja moći mjerodavni su odgovor na to pitanje, ili uvjetuju tu odluku, ili određuju sferu djelatnosti dotičnog službenika. Tko se bavi politikom, teži za moći – moći kao sredstvom u službi drugih ciljeva – idealnih ili egoističnih – ili moći 'zbog nje same': kako bi uživao u osjećaju prestiža koji iz nje proizlazi" (Weber 2001: 8).

⁹ Težnju čovjeka da ovlada drugim ljudima kao bitno politički moment Morgenthau spominje na nekoliko mjesta. V. njegovo obrazloženje u studiji *Science: Servent or Master?* (1972: 31).

koja može samostalno objašnjavati političke fenomene.

Morgenthauova strategija određenja političkoga ima dvostruki smisao: politika se čuva od utjecaja drugih sfera i istodobno se sprečava politizacija ostalih sfera. U biti, ideja politike polazi od uravnoteženja različitih suprotnih društvenih sfera i interesa, kao i uravnoteženja svih društvenih sfera i sfere politike. Stoga se njegova politička misao u međuratnoj fazi razvija kao reakcija na pozitivno međunarodno pravo, čiji su utjecaj na međunarodnu politiku i zane-marivanje političke biti društvene zbilje izazvali ozbiljne implikacije za međunarodni poredak.

Kako je spomenuto, područje političkoga nema neko apsolutno vrijednosno načelo nego je relativnog karaktera. Iz takva razumijevanja proizlazi i Morgenthauovo zagovaranje demokracije. Demokracija je utemeljena na "relativističkoj filozofiji i etici" kojom se čuva od apsolutizacije vrijednosnih načela (Morgenthau 1970: 40-41). Riječ je, kako tumači Williams, o uspostavi *društvene* ravnoteže moći i interesa unutar koje postojanje "nepolitičkih" sfera osigurava ograničenje interesa u politici i generira oblike interesa i područja moći s interesom da se održi politika kao ograničena sfera. Na tragu Maxa Webera, monopol na legitimno pravo uporabe sile u javnom prostoru Morgenthau promatra kao obrambeni instrument države. "Sposobnost države da primjenjuje nasilje ima svrhu u obuzdavanju svih nastojanja da se nasilje uvede u političku sferu; no to je nasilje ograničeno i svodi se na obranu poretka, to jest nije njegovo glavno načelo djelovanja" (Williams 2004: 648).

Težnja za moći sa svoja tri tipizirana oblika izražavanja – zadržavanje, povećavanje i demonstracija moći – ne smije se poistovjećivati sa silom. Dok je sila

upotreba fizičke snage kako bi se postigao određeni cilj, moć karakteriziraju uzajamni psihološki odnosi. Politika se temelji na mentalnom naporu i diskursu aktera kako bi se postigao određeni cilj. Kada akter odustane od toga ili kada se odluči primijeniti silu kako bi ostvario cilj, "onda više ne možemo govoriti o politici" (Morgenthau 2012: 106; usp. i Morgenthau 2006: 30-32). Drugim riječima, ondje gdje počinje primjena sile, prestaje politička moć. Dosljedno tome, međunarodna politika prestaje onda kada počne rat.¹⁰ Pojavom totalitarizma u prvoj polovici 20. stoljeća izbrisane su razlike između političke moći i sile pa je sila stekla prevlast u javnom prostoru politike. Iskustvo Drugoga svjetskog rata potpuno je udaljilo Morgenthaua od pravne znanosti i jurističkih rasprava, te se upustio u konstituiranje političke teorije međunarodnih odnosa kako bi konstituirao politiku kao odgovor na duboku krizu Zapada.

II.

Za drugu poratnu fazu njegova mišljenja reprezentativna je studija *Politika među nacijama* (1948), koju treba razumjeti u kontekstu Morgenthauove kritike prevladavajuće političke misli. U središtu je razmatranja neuspjeh zapadnih društava da prevladaju politiku njezinim svodenjem od prostora javnog sukoba ideja, prosudbi i rasprava na administrativno, ekonomsko i legalističko upravljanje. On vidi pojavu totalitarizma kao reakciju na tu svojevrsnu "depolitizaciju" društva. Oslobođen u javnom prostoru, totalitarizam sve sfere proglašava političkima a da zapravo nijedna sfera nije više bila politička. Logikom nasilja i negiranjem čovjeka, totalitarizam dokida javni prostor, dakle politiku samu.

¹⁰ Morgenthau (2012: 119) ističe da je to stvarni smisao Clausowitzeve glasovite konstatacije da je rat nastavak politike drugim sredstvima.

Dvije godine prije *Politike među nacijama*, Morgenthau objavljuje studiju *Scientific Man vs. Power Politics* u kojoj tvrdi da je nemogućnost razumijevanja političkih problema modernog doba posljedica općeg slabljenja političkog mišljenja u zapadnom svijetu (1947: v). Kako je pokazao Lazović (2013: 150), time izražava skeptičnost prema racionalističkoj vjeri u znanost, odnosno nastojanju da se društveni svijet shvati u skladu s metodama prirodnih znanosti "kao instrument socijalnog spasa". U suvremenosti je opstojnost političkih načela liberalizma – slobode, ljudskih prava i demokracije – ugrožena intelektualnom nesposobnošću da se prepoznaju dani društveni uvjeti i da se prilagodi njima. Morgenthau tvrdi kako je oslanjanje na scijentizam, koji racionalističkim shemama pokušava rješavati sve društvene probleme, pobudilo u društvu "naivni politički optimizam". Opasnosti "naivnog optimizma" izražavaju se u pukotinama versajskog poretka uspostavljenoga nakon Prvog svjetskog rata. "Liberalne koncepcije, kao što su 'kolektivna sigurnost', 'demokracija', 'samoodređenje nacija', 'pravda' i 'mir', jesu apstraktna poopćavanja koja se mogu odnositi na bilo koju političku situaciju, ali nisu svojstvena nijednoj posebno" (Morgenthau 1947: 68).

Jaz između političkog optimizma u pogledu na ostvarenje idealističkih ciljeva i prihvaćanja političke zbilje premostiv je isključivo odbacivanjem scijentizama i oblikovanjem realističke teorije politike. Njome bi se mogla racionalno promišljati politička zbilja da bi se očuvala liberalna demokracija, kako od opasnosti da se iznutra uruši tako i od izvanjskih prijetnji totalitarnih režima. Na tim je pretpostavkama stvorena osnova za promišljanje i strukturiranje teorije međunarodne politike koja je teorijski uobličena upravo u *Politici među nacijama*. Zamišljena kao polemička

knjiga prožeta liberalnim idealizmom, studija nudi teorijsku strukturu za promišljanje međunarodne problematike "ne prema apriornim sudovima i apstrakcijama, nego empirijski i pragmatično" (Morgenthau 2006: 3).

Sistematizacija znanja služi isključivo boljem razumijevanju zbilje. No mišljenje politike ne uvjetuje samo proces sistematizacije, odnosno to koje činjenice znanstvenik odabere. Političko znanje ovisi o prosudbi o onome što je politički dobro, a što zlo, što je pravedno, a što nepravedno.¹¹ Morgenthau je zastupao stajalište da političari – iako je satkana od nepredvidljiva djelovanja sila ljudske prirode – pomoću teorijskih uvida treba pristupiti racionalno. To ne pretpostavlja postojanje "univerzalnoga racionalnog i moralnog poretka" koji bi se otkrivao znanstvenom metodom, te bi se pomoću racionalnih konstrukata i apstrakcija ili "metafizičkih" načela primjenjivao u izgradnji političkog poretka. "Političari treba pristupiti racionalno, ali u razumu ne treba tražiti model za politiku" (Morgenthau 1947: 16). Racionalan je pristup realistički zato što priznaje zbilju ljudske prirode kao takve. Da bi poboljšao svijet, istraživač međunarodne politike "mora raditi sa silama ljudske prirode, a ne protiv njih" (Morgenthau 2006: 3).

Središnju važnost u Morgenthauovoj teoriji međunarodne politike ima koncept političke moći. Politička je moć specifičan fenomen pod kojim se misli na čovjekovu kontrola misli, uma i djelovanja drugih ljudi. Ona proizlazi iz uzajamnih odnosa kontrole subjekta javne vlasti i njihovih odnosa prema

¹¹ Pin-Fat (2011: 53) ističe da Morgenthau smješta političko znanje u domenu strasti, budući da se znanje o onome što je politički ispravno postupanje ne može znanstveno izračunati. Riječ je o unutarnjoj "tragičnoj borbi" čovjeka, razapetoga između deduktivne racionalističke i etičke i vlastitih strasti odnosno osjećaja, koji traga za time kako ispravno postupiti.

narodu u najširem smislu. "Politička je moć psihološki odnos između onih koji je ostvaruju i onih nad kojima se ostvaruje" (Morgenthau 2006: 30). Ustvari, političku moć kao psihološki odnos Morgenthau je artikulirao još početkom tridesetih godina. Tri tipa manifestacije moći na međunarodnom planu proširuje i određuje kao politiku država koje se zauzimaju za *statusa quo* (zadržavanje moći i održavanje postojeće raspodjele moći), *imperijalizam* (povećavanje moći i remećenje postojećeg poretka kako bi se moć preraspodijelila) i politiku *prestiza* (demonstracija moći države).

Morgenthauov teorijski pristup međunarodnoj politici sažet je u njegovih "šest načela političkog realizma", kratkom ekspozeu umetnutome u drugo izdanje *Politike među nacijama* (1954) (Bain 2000; Molloy 2004; Cristol 2009). S "načelima" je konstruiran poseban teorijski okvir za istraživanje međunarodne politike, izdvojen iz povijesti i međunarodnog prava kao dotad prevladavajućih polja društvenih znanosti. Tek se s izdanjem iz 1954. Morgenthau može smjestiti u realističku tradiciju, unatoč tome što eksplicitno odbacuje intelektualno nasljeđe Machiavellija i Hobbesa koji su, umjesto da "osude i odbace, prigrlili sveprisutnost moći u politici" (Scheurman 2009: 101). Šest načela čine:

- ▶ Politički realizam kao uvjerenje da politikom, kao i društvom općenito, vladaju objektivni zakoni ukorijenjeni u ljudskoj prirodi.
- ▶ U šarolikom krajoliku međunarodne politike, putokaz je političkog realizma koncept interesa shvaćenoga u kategorijama moći.
- ▶ Realizam pretpostavlja da je njegov središnji koncept interesa, određen kao moć, objektivna i općevažea kategorija kojoj ne treba pridavati nepromjenjivo značenje u svim vremenima.

- ▶ Politički je realizam svjestan moralnog značenja političkog djelovanja.
- ▶ Politički realizam odbija priznati da su moralne pobude određene nacije istovjetne moralnim zakonima koji vladaju univerzumom.
- ▶ Politički realist drži do autonomije političke sfere, kao što ekonomist, pravnik ili etičar drže do autonomije svojih sfera.

Hvaljena i osporavana, ta su "načela" sljedećih desetljeća različito iščitavana, shvaćana i interpretirana.¹²

"Objektivni zakoni ljudske prirode" odnose se na borbu za moć u univerzalnom smislu. Da ti zakoni vladaju politikom, znači da moć koja se pojavi u političkom prostoru postaje politika moći. "Težnja za moći kao poseban element međunarodne politike, kao i svake politike, pristup je koji se nužno zasniva na primjeni moći" (Morgenthau 2006: 35). Riječ je o političkom prostoru koji ima jednu bit – borbu za moć – ali dvije različite logike djelovanja, odnosno različite institucionalne oblike i politička sredstva. Na nacionalnoj razini, moć se u javnom prostoru iskazuje kroz trodobi vlasti, recipročnost javnih interesa i opunomoćenost pojedinaca da legitimno vladaju. Na međunarodnoj razini, ona je analogna moći u diplomatskoj praksi. Morgenthau (2006: 152) ističe da je "od svih čimbenika koji čine moć nacije, najvažnija diplomacija". Diplomacija je bitno politička djelatnost jer se temelji upravo na uzajamnosti psiholoških relacija i diskursa, prijetnji i uvjere-

¹² Morgenthauovi "nasljednici" koji su zagovarali strukturalni realizam ili neorealizam većinom su preuzeli načela i pretpostavke njegove teorije, svodeći politiku moći na materijalne (uglavnom vojne) sposobnosti države, dok su međunarodni sustav objašnjavali logikom anarhije kao determiniranog područja puke borbe za opstanak država (Beahr i Heath 2009; Parent i Baron 2011).

vanja. Nasuprot diplomaciji, vojna moć, koja je sastavni dio vojno-diplomatskog kompleksa države koji je nužan za njezino vanjskopolitičko djelovanje, ima zasebnu nepolitičku logiku i predstavlja posebnu sferu djelovanja. Politika, vanjska ili unutarnja, ako se razumije iz perspektive vojne sfere, nužno vodi k militarizaciji države.

To načelo polazi od pretpostavke – iako se društvo u institucionalnome, kulturnom i svakom drugom pogledu povijesno razvija i mijenja – da su zakoni ljudske prirode univerzalni i nepromjenjivi. Oni vrijede kako za moderno društvo tako i za antička društva, od drevne Kine preko Indije do Grčke. Izražavaju se u pojedinim modelima politike s trajnom vrijednošću, primjerice u ravnoteži snaga. Takvo tumačenje objektivnih zakona ljudske prirode pogrešno je iščitavano kao determinističko i pozitivističko.¹³ Na temelju tih interpretacija, uopćila se višedesetljetna predodžba o tome da Morgenthau promatra međunarodnu politiku kao područje na kojemu se djeluje prema zadanim obrascima i zakonitostima te da su kretanje i ponašanje aktera uvjetovani. Time se ne zanemaruje samo cjelovitost njegove političke misli, nego se previđa i njegova konceptijska strategija formuliranja realističke teorije. Autor, naime, određenjem pojmova i upotrebom idealnih tipova specificira i ograničava neke od najkompleksnijih fenomena kako bi im dao smisao i omogućio njihovo sustavno promišljanje.¹⁴

¹³ O poststrukturalnoj kritici Morgenthauovih "šest načela" kao pozitivističkoj teoriji v. George (1994: 24). Behr i Rösch (2012: 140) ukazali su na to da Morgenthau upotrebljava pojam "zakona" u predmodernom smislu, bliže Montesquieuovu shvaćanju "duha zakona".

¹⁴ O Morgenthauovoj strategiji koncipiranja pojmova v. Molloy (2004) i Williams (2004), kao i uvodnu riječ Behra i Röscha u izdanju Morgenthauova *Pojma političkoga* (2012).

Spomenuti pristup očituje se u drugom načelu o "interesu shvaćenom u kategoriji moći" (Morgenthau 2006: 5). Kao i u slučaju prethodnog načela, pojam "interesa" specificiran je kao poseban oblik politike moći, pri čemu se istodobno može razumjeti i u najopćenitijem smislu. Na njegovu općenitost Morgenthau (2006: 10) upućuje u trećem načelu kada kaže da je pojam interesa, shvaćen u kategoriji moći, općevažeća objektivna kategorija koja "ne podrazumijeva da taj pojam uključuje značenje koje je dano jednom zauvijek". Drugim riječima, interes nije ontološka kategorija koja kazuje kakva međunarodna politika doista jest. Pod "objektivnom kategorijom" on ne misli na empirijsku tvrdnju o zbilji nego, na tragu Webera, na analitički okvir uvjetovan subjektivnom prosudbom promatrača. Interes je, kao što je istaknuo, samo "putokaz" ili "mapa" koja nameće "intelektualnu disciplinu" u artikuliranju i sistematiziranju empirijskih činjenica kako bi se omogućilo smisleno promišljanje političkog predmeta.

Važnost drugog načela proizlazi odatle što se njime daje konačan konceptijski oblik razumijevanju politike kao autonomne sfere u odnosu prema drugim sferama, primjerice prema ekonomiji koja je shvaćena u smislu interesa definiranoga kao bogatstvo. Bez pojma interesa kao moći, teorija politike, bilo međunarodne bilo nacionalne, bila bi potpuno nemoguća, budući da "ne bismo mogli razlikovati političke i nepolitičke činjenice niti bismo mogli uvesti kriterij za sustavan pregled" (Morgenthau 2006: 5). Interes kao putokaz upućuje upravo na prirodu i bit političkoga. To je pojam, kako kaže Williams (2005: 115), "sam po sebi". Sfera političkoga kao neograničena sfera nema posebno određen interes za neki poseban objekt, kao što bogatstvo ima u ekonomiji. No kada bilo koji objekt iz bilo koje sfere na određenom stupnju intenziteta poprimi politički ka-

rakter, može se razumjeti samo pomoću pojma interesa kao bitno politički. Morgenthau je pomoću pojma interesa kao moći "neograničenu prirodu politike sveo na njezin specifični konceptijski temelj" (Williams 2005: 115).

Interes nije pak samo analitičko sredstvo nego i konstitutivan element aktivnoga političkog mišljenja i djelovanja. Da Morgenthau smatra svrhovitom izgradnju teorije međunarodne politike ne samo kao akademski pothvat nego i kao politički projekt, vidljivo je iz petog načela prema kojemu interes čuva državu od moralnog ekscesa i političke ludosti: "Ako, naime, na sve nacije, uključujući onu kojoj pripadamo, gledamo kao na političke entitete koji se vode vlastitim interesom, bit ćemo sposobni da sa svima njima postupamo podjednako i da, sudeći onako kako sudimo o vlastitoj naciji, budemo sposobni poštovati njihove interese i steknemo mogućnost zaštite i unapređenja vlastitih interesa" (Morgenthau 2006: 13). Nacionalni interes, kao poseban vanjskopolitički segment interesa u objektivnom smislu, u međunarodnoj politici omogućuje "razumski kontinuitet" djelovanja vanjske politike, bez obzira na različite motive, sklonosti, intelektualne ili moralne kvalitete aktera.

Važnost interesa shvaćenog u kategoriji moći najbolje je izražena u petom načelu: politički realizam odbija priznati da su moralne pobude određene nacije istovjetne moralnim zakonima koji vladaju univerzumom. Napetost između nadnacionalnih moralnih načela i nacionalističke etike u zapadnim je društvima proizvela stanovitu kolektivnu nelagodu. Kako bi se ta nelagoda prevladala, zapadna su društva identificirala moralnost nacije s načelima nadnacionalne etike. Na taj način, "svaka nacija ponovno prepoznaje univerzalnu moralnost, to jest moralnost vlastite nacije, za koju tvrdi da je sve druge nacije prihvaća-

ju kao svoju" (Morgenthau 2006: 261). Moralnost pojedine skupine ne ograničava borbu za moć na međunarodnom planu nego joj, naprotiv, daje "intenzitet" kakav nikad prije nije viđen u povijesti. Moralnost jedne skupine, shvaćena u univerzalnim kategorijama, neminovno se suprotstavlja moralu druge skupine koju vidi kao onu koju treba uništiti. Ustvari, peto načelo eksplicitno je suprotstavljanje ideologizaciji politike.

Četvrto i šesto načelo izazivaju stanovite prijepore. Šesto načelo koje poziva na autonomiju politike suprotno je četvrtom načelu moralnog značenja političkog djelovanja. Scheuerman (2009: 107) pita: "Kako može politički realizam biti svjestan moralnog značenja političkog djelovanja i istodobno poštovati strogu odvojenost političke sfere od moralne"? Scheuerman tvrdi da ta teorijska napetost ostaje neriješenom te da je Morgenthauov realizam zanemario bitnu ulogu političkoga i kulturnog identiteta nacija u borbi za moć. Studija *Politika među nacijama*, koja je Morgenthauu donijela slavu, ustvari ga je dovela u nezahvalan položaj. Tumačenje interesa shvaćenog u kategoriji moći i poziv na autonomiju političke sfere mogu one koji ne poznaju njegove ranije radove lako navesti na zaključak kako zagovara strukturu međunarodnog sustava u kojemu djeluju države kao akteri uvjetovani slijepom težnjom za stjecanjem moći.

III.

Treće razdoblje Morgenthauove misli obilježile su slabije poznate knjige *The Purpose of American Politics* (1960) i *Truth and Power* (1970) te niz članaka. Kao istaknuti intelektualac koji je, među ostalim, bio jedan od najoštrijih kritičara američke vanjske politike, posebice rata u Vijetnamu, krizu američke vanjske politike promatrao je u sklopu opće krize demokracije u Americi. U *Svrsi američke politike* zagovara opću druš-

tvenu i političku reformu te potvrđuje neodvojivost unutarnje i međunarodne politike. No u trećoj fazi teorijski odstupa od svoga dotadašnjeg shvaćanja nacionalnog interesa. To odstupanje može se shvatiti i kao osvještavanje ograničenja prijašnjega tvrdog političkog realizma koji je zanemarivao važne elemente kulture, identiteta i normi. Morgenthau otvoreno zagovara "radikalnu reformu" američke demokracije, a njezinu krizu smatra uzrokom promašenih vanjskih politika. Glavno je pitanje "kako postići jednakost i slobodu u Americi". To je ključno pitanje ne samo za opstojnost američke liberalne demokracije nego i cijele zapadne civilizacije. Izlaže svoju viziju snažnoga demokratskog uređenja kao pretpostavke uspješnog ostvarenja nacionalnog interesa u vanjskoj politici.

U *Svrši američke politike* razmatra opasnosti tehnologizacije i birokratizacije kao posebnih oblika "depolitizacije" javnog prostora u SAD-u. Prvi znakovi krize pojavili su se s otuđenjem političkog vodstva te, posljedično, urušavanjem demokratske kulture i sudjelovanja u javnim raspravama. U birokratizaciji vidi implikacije za međunarodnu politiku. Interes na nacionalnoj razini pretpostavlja recipročnost interesa, koja se na međunarodnom planu izražava u politici samoograničavanja ili ravnoteži snaga. Totalitarni aspekt birokratizacije, koji poništava nacionalni interes kao interes javnosti, otuđeno vodstvo čini sklonim agresivnoj i imperijalnoj vanjskoj politici. "Vlada se mora osloboditi birokratskog feudalizma obnovom racionalnog poretka u vlastitim procedurama te vraćanjem volje za vladanjem donositelja političkih odluka, posebice kada je riječ o predsjedniku" (Morgenthau 1960: 312). Njegova studija upućuje na buđenje svijesti demokratskog kolektiva te poziva na obnovu transcendentne svrhe u javnom diskursu, redefiniranje domoljublja kao javne rasprave

nasuprot konformističkom konsenzusu te rekonstituciju političkog vodstva kao potencijalne potpore "antagonističkoj" raspravi umjesto jednoobraznog kompromisa (Tjalve 2009: 182).

Krizi liberalne demokracije i, posljedično, njezine vanjske politike pridonijela je scijentifikacija znanja uvođenjem bihevizma, racionalnih modela i kvantitativnih istraživanja. U zbirci eseja *Istina i moć* Morgenthau kritizira ondašnje teorije međunarodnih odnosa, odnosno njihov pokušaj racionalizacije moći. Te teorije svode politiku moći, koja se temelji na nemjerljivima psihološkim odnosima, na materijalne vojne sposobnosti države koje su podložne kvantitativnoj analizi. Racionalizacijom političke moći i njezinim svođenjem na materijalnu snagu države, teorija se lišava bitnoga političkog karaktera (Morgenthau 1970: 241-248). Time te teorije dokidaju razliku između uobičajenoga i neuobičajenoga, racionalnoga i iracionalnoga u političkom prostoru. Primjerice, teorije američke nuklearne strategije pedesetih i šezdesetih godina gledale su na mogućnost nuklearnog rata "kao na još jednu vrstu nasilja" koja bi, iako bi bila gora od svakoga drugog nasilja u povijesti, još uvijek bila podnošljiva. Drugim riječima, "takva teorijska pretpostavka o prirodi i posljedicama nuklearnog rata... logično upućuje na zaključak da se američka vanjska politika ne treba samoograničavati" (Morgenthau 1970: 255).

Najveći problem tih teorija vidi u njihovu konformizmu. Budući da se predstavljaju kao neutralne, neminovno "pružaju potporu vladajućoj političkoj doktrini" (Morgenthau 1970: 247).¹⁵

¹⁵ Posebno treba istaknuti analizu Behra i Heath o Morgenthauovu naglašavanju važnosti prosudbe u političkoj teoriji, po čemu se bitno razlikovao od svoga realističkog "nasljednika" Kennetha Waltza. Autori ukazuju na to da je Waltz svođenjem moći na državu, a države na nacionalni interes,

Odluke izvršne vlasti o provođenju određenih politika više se ne uzdaju u javnost kao aktivnoga i ravnopravnog sudionika i arbitra u donošenju odluka, nego na "pasivnu statističku činjenicu javnog istraživanja potpore političkim elitama, čiji postoci jamče eventualnu legitimnost određenoj odluci" (Morgenthau 1960: 262).

IV.

Neosporno značenje Hansa J. Morgenthaua za razvoj teorije međunarodne politike u suvremenim je reinterpretacijama upotpunjeno novim razumijevanjem autora kao, ponajprije, teoretičara politike koji misli politiku i političko. Politiku promatra kao sveobuhvatan društveni fenomen i prostor mogućnosti ostvarenja slobode

subjekata, bilo pojedinaca bilo država, u njihovima međusobnim odnosima. Suvremenik Hannah Arendt, Theodora Adorna, Herberta Marcusea i Reinholda Niebhura, nastojao je utemeljiti teoriju međunarodne politike kao odgovor na duboku krizu poretka koja je rezultirala nastankom totalitarnih režima. Morgenthau nije izgradio strog teorijski sustav za znanstveno proučavanje političke zbilje. No političkoj je znanosti ostavio okvir za kritičko mišljenje o politici u "načelima političkog realizma". Prikaz triju faza razvoja njegove političke misli mogao bi pokazati zašto je Morgenthau važan i za suvremeno razumijevanje politike i političkoga. U tom su sklopu posebno važni njegovi doprinosi izučavanju interesa kao kategorije političke moći te kritičko reflektiranje politike.

pretvorio teoriju u ideologiju. Njegova racionalistička teorija centrirana na državu u konačnici je proizvela slijedeće: "Racionalnost države, koja svaku sumnju u vladajuću doktrinu koja se pojavi na domaćem planu potiskuje kao kakva autoritarna država i homogenizira političke razlike, nalaže potlačivanje mišljenja, pokreta i pojedinca koji se suprotstavljaju nacionalnom interesu. Vanjskopoliitičke elite određuju političku racionalnost sukladno svojem interesu i štite taj interes kao neki objektivan *raison d'Etat*" (Behr i Heath 2009: 345).

Literatura

- Ashley, Richard. 1988. Untying the Sovereign State: a double reading of the anarchy problematique. *Millennium: Journal of International Studies*. (17) 2: 227-262.
- Bain, William. 2000. Deconfusing Morgenthau: Moral Inquiry and Classical Realism Reconsidered. *Review of International Studies*. (26) 3: 445-464.
- Behr, Hartmut, Heath, Amelia. 2009. Misreading in IR Theory and Ideology Critique: Morgenthau, Waltz and Neo-realism. *Review of International Studies*. (35) 2: 327-349.
- Behr, Hartmut, Rösch, Felix. 2012. Introduction. U: Morgenthau, Hans J. *The Concept of the Political*. London: Palgrave Macmillan.
- Behr, Hartmut, Rösch, Felix. 2013. The Ethics of Anti-Hubris in the Political Philosophy of International Relations: Hans J. Morgenthau. Troy, Jodok (ur.). *Religion and the Realist Tradition*. London: Routledge.
- Bell, Duncan. (ur.). 2009. *Political Thought and International Relations; Variations on Realist Theme*. Oxford: Oxford University Press.
- Cristol, Jonathan. 2009. Morgenthau vs. Morgenthau? 'The Six Principles of Political Realism' in Context. *American Foreign Policy Interest*. (31) 4: 238-244.
- Frei, Christoph. 2001. *Hans J. Morgenthau: An Intellectual Biography*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- George, Jim. 1994. *Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations*. Boulder: Lynne Rienner.
- Ibler, Vladimir. 1971. *Međunarodni odnosi*. Zagreb: Naprijed.
- Jolić, Tvrtko. 2013. Nacionalni interes i moral u međunarodnim odnosima. *Politička misao*. (50) 1: 38-57.
- Jović, Dejan. (ur.). 2013. *Teorije međunarodnih odnosa: realizam*. Zagreb: Politička kultura.
- Jütersonke, Oliver. 2010. *Morgenthau, Law and Realism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koskenniemi, Martti. 2004. *The Gentle Civilizer of Nations: the Rise and Fall of International Law 1870-1960*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koskenniemi, Martti. 2005. *From Apology to Utopia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lazović, Gordan Ivo. 2012. Moderna klasična realistička teorija kao reakcija na utopizam u međunarodnim odnosima. U: Jović, Dejan. (ur.). *Teorije međunarodnih odnosa: realizam*. Zagreb: Politička kultura.
- Lebow, Richard N. 2003. *The Tragic Vision of Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Linklater, Andrew. 2001. The changing contours of critical international relations theory. U: Jones, R. W. (ur.). *Critical Theory and World Politics*. Boulder: Lynne Rienner.
- Morgenthau, Hans J. 1929. *Die internationale Rechtspflege: ihr Wesen und ihre Grenzen*. Leipzig: Universitätsverlag von Noske.
- Morgenthau, Hans J. 1947. *Scientific Man vs. Power Politics*. London: Latimer House Limited.
- Morgenthau, Hans J. 1960. *The Purpose of American Politics*. New York: Alfred Knopf.
- Morgenthau, Hans J. 1962. Love and Power. *Commentary*. (33) 3: 247-251.
- Morgenthau, Hans J. 1970. *Truth and Power: essays of the decade 1960-1970*. New York: Praeger.
- Morgenthau, Hans J. 1972. *Science: Servant or Master?* New York: New York Library.

- Morgenthau, Hans J. 2006. *Politics Among Nations*. New York: McGraw Hill.
- Morgenthau, Hans J. 2012. *The Concept of the Political*. London: Palgrave Macmillan.
- Molloy, Sean. 2004. Truth, Power, Theory: Hans Morgenthau's Formulation of Realism. *Diplomacy and Statecraft*. (15) 1: 1-34.
- Navari, Cornelia. 2017. *Hans J. Morgenthau and the American Experience*. London: Palgrave Macmillan.
- Neascu, Mihaela. 2009. *Hans J. Morgenthau's Theory of International Relations: Disenchantment and Re-enchantment*. London: Palgrave Macmillan.
- Parent, Joseph M., Baron, Joshua M. 2011. Elder Abuse: How the Moderns Mistreat at the Classical Realism. *International Studies Review*. (13) 2: 193-213.
- Peterson, Ulrik E. 1999. Breathing Nietzsche's Air: New Reflections on Morgenthau's Concept of Power and Human Nature. *Alternatives: Global, Local, Political*. (24) 1: 83-118.
- Pin-Fat, Veronique. 2010. *Universality, Ethics and International Relations: A Grammatical Reading*. New York: Routledge.
- Popović, Petar. 2012. *Prijepori u teoriji međunarodnih odnosa*. Zagreb: Politička kultura.
- Rösch, Felix. 2013. The Human Condition of Politics: Considering the Legacy of Hans J. Morgenthau for International Relations. *Journal of International Political Theory*. (9) 1: 1-21.
- Scheuerman, William E. 2009. *Morgenthau: Realism and Beyond*. Cambridge: Polity Press.
- Schmitt, Carl. 2007. *Politički spisi*. Zagreb: Politička kultura.
- Schuett, Robert. 2010. *Political Realism, Freud and Human Nature in International Relations: The Resurrection of the Realist Man*. London: Palgrave Macmillan.
- Tjalve, Vibeke Schou. 2009. Realism and the Politics of (Dis)Enchantment. U: Bell, Duncan (ur.). *Political Thought and International Relations; Variations on Realist Theme*. Oxford: Oxford University Press.
- Vukadinović, Radovan. 2004. *Međunarodni politički odnosi*. Zagreb: Politička kultura.
- Vukadinović, Radovan. 2005. *Teorije međunarodnih odnosa*. Zagreb: Politička kultura.
- Weber, Max. 2001. *Politika kao poziv*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Williams, Michael C. 2004. Why Ideas Matter in International Relations: Hans Morgenthau, Classical Realism, and the Moral Construction of Power Politics. *International Organization*. (58) 4: 633-665.
- Williams, Michael C. 2005. *The Realist Tradition and the Limits of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Michael C. (ur.). 2007. *Realism Reconsidered: the Legacy of Hans J. Morgenthau in International Relations*. Oxford i New York: Oxford University Press.

Towards a Theory of International Politics of Hans J. Morgenthau

Abstract Hans J. Morgenthau, who founded realist theory of international politics in the 1940s, has until recently been considered a positivist theorist of crude power politics in international relations. However, in recent years, with rising academic interest for his works, Morgenthau has been seen as a complex thinker and primarily a political theorist. This article aims to show Morgenthau's political theory and its fundamental concepts that run through the three periods of his writing: up to the Second World War, during the post-war period, and in the 1960s. With a special overview of the pivotal studies from each of the above periods, this article will show that the purpose of Morgenthau's theory of international politics is an attempt at constructing politics and the political as an answer to the deep social and political crisis of the modern West. His realist theory of international politics is not just an academic endeavor but also a political project of sorts.

Key words Hans J. Morgenthau, international politics, political, power, interest